

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

170.635

ÚJVIDÉK TÖRTÉNETE

Irta
Érdújhelyi Menyhért

Érdújhelyi Menyhért
Újvidék története, 1894

agapé

Újvidék, 2002

140.635

Értelmezési Műhely
1894-es kiadás

A szövegváltozás és a helyesírás
azonos az 1894-es kiadáséval.

A kiadvány a Rubicon Könyvkiadó Kft.,
Temesvár 1990-es kiadásának utánnomása.

IRÁDÉKOK
DOLGOK IRÁDÉKOK

Ujvidék története.

Irta

Erdújhelyi Menyhért.

Kiadja Ujvidék szab. kir. város közönsége.

UJVIDEK.

Popovics testvérek könyvnyomdájából.

1891.

katonai fegyelem alatt állott, ott a felsőbb rendeletek ellen való tiltakozásra még csak gondolni sem lehetett. Különben ma már sem Ujvidéken sem egyebütt hazánkban nem szokták a szerbek nyitott koporsóban vinni halottaikat; a szokás, mely miatt az ujvidékiek lándzsát törtek, idővel észrevétlenül kiment dívatból: ma a halottnak adandó bucsucsók helyett képet csókolnak s a koporsót befödve viszik az utcán. – Szerbiában e szokás legutóbbi időkgig megmaradt. Alig tíz éve, hogy a belgrádi kormány egészségi szempontból eltiltotta a nyitott koporsóban való temetést. A rendeletnek azonban nem igen volt foganatja. Ez okból pár évvel ezelőtt sokféle ragadós betegség miatt újra szigorú utasítást adott a szerb kormány ez ügyben az előbb kiadott rendelet effektuálására. S így ma már alig akad helység, hol a szerbség e szokást most is tartaná. – Az egész zenebona, a szenvedélyek fölháborodása élénken illusztrálja a szerbeknek szokásaikhoz való erős ragaszkodását. Aligha van oly konzervatív népfaj mint a szláv; mely szokásaitól, nemzetiségi tradícióitól csak sokszoros ellenkező tapasztalás után tér el. Szeparált helyzete csak növeli e ragaszkodást és a tradícióitól idegen irányzat ellen bizalmatlanná teszi.

III. Órmények.

Ujvidék városnak egyik érdekes különlegessége az órmény katolikus plebánia. A templom és paplak jelzi, hogy valaha a mostaninál nagyobb számmal kellett lenniök az órményeknek, kiknek emlékét ma már csak az egyházlátogatási jegyzőkönyvek őrzik. – Az órmények hasonlóan az izraelitákhoz elszórtan élnek jobbra Ázsia és Európa országaiban. Hazájok temérdek viszontagsága, sokféle külső és belső háborúságai, kivándorlásra készítették a lakosság tetemes részét. A népet élénk kalmár szelleme forgalmas vidékekre terelte s ez az oka, hogy jobbra kereskedelmi pontokon találjuk őket; szeretik a tengerpartot, kivált oly vidékeken, hol a nép kevesebb hajlandósággal bír a kereskedelem iránt, ily helyeken ők a kereskedelem közvetítői. Ujvidékre is a kereskedelem vonzotta őket, hova 1739-ben Belgrád veszedelme alkalmával telepedtek le.

A kalocsai érseki levéltárban őrzött 1831. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv¹ ezeket írja az ujvidéki órmény-katolikus egyház eredetéről: "Miután senki más nem akadt, ki ez ügyben felvilágosítást adhatna, felütöttük az órmény egyház jegyzőkönyvét (protocollum), mely órmény nyelven van írva s mivel e nyelvben jártas egyén más nem találkozott, kérésünkre az órmény plebánia lelkésze Vartan József páter szent-Antal-rendű szerzetes latin nyelvre fordította a jegyzőkönyv ide vonatkozó részét, mely következőképpen hangzik:"

"Az Úr 1739. évének augusztus havában, midőn a törökök Belgrádot már-már elfoglalták, mi órmények Belgrádot elhagyva valamennyien futottunk a barbár seregek elől misszionáriusunk Erzerumei Jakábbal, a velencei órmény kolostor szerzetesével együtt s ide jövet tanyát ütöttünk Ujvidéken Pétervárudnak átellenében.²

¹ Visitatio Canonica Eccl. Armenicae Cathol. Neoplantensis Anno 1813. dic 20. Junii. Kalocsai érseki levéltár. Ujvidék.

² „Anno Domini 1739. mense Augusto, dum Turcae jam jam occuparent Belgradum, nos omnes Armeni derelicto Belgrado fugimus a Manu Barbarorum una cum nostro Missionario P. Jacobo Erzerumci ex Monasterio Armenico Veneto, et venientes sedem figimus Neoplantae ad Petri Varadinum.”

Letelepedésünk első éveiben misszionáriusunk és lelképásztorunk Jakab páter a latin katolikus plebánián lakott, hol mi részére lakásbért fizettünk s az istentiszteletet a latin szertartásuak templomában tartottuk. Minthogy azonban ezen állapot ránk nézve alkalmatlan volt, 1743. évi október hóban összejöttünk és elhatároztuk, hogy külön templomot építünk magunknak, mely célból elküldöttük misszionáriusunkat Jakab atyát Kalocsára Gábor érsekhez a templom-építésre való engedelem kieszközlése végett; ezt megnyervén paplaknak megvettünk 200 frtért egy háztelket, rajta ódon házikóval, azon pénzből, melyet templomépítésre gyűjtöttünk; kertjét besövényeztük, fákkal beültettük, e célra tett összes kiadásaink 400 frtra mentek.”

”1744-ben Erzerumci Jakab páter visszatért kolostorába Velencébe, helyébe a kolostor apátja Medjessi Tivadar erzsébetvárosi származásu szerzetest küldte hozzánk lelkészül. Ennek idejében 1746-ban mi örmények ismét tanácsra gyűltünk és közös akarattal elhatároztuk templomunk fölépítését a már beszerzett anyagokból. Május 4-én letettük az alapkövet s ugyanazon 1746. évi november 27-én még lón áldva új templomunk.”

Igy vették át ezen fontos följegyzést az örmény egyház jegyzőkönyvéből a főnnemltet egyházlátogatási jegyzőkönyvbe. Kerestem az eredeti okiratot, melyben – mint a *Visitatio Canonica* mondja – örmény nyelven volt mindez leírva; az azonban ma már nem lelhető fel. Mindazáltal a fordítás teljes hitelű; mert a *Visitatio Canonica* hitelessége országos tekintéllyel bír, sőt ez okirat bizonyos tekintetben törvény-erővel van felruházva. – 1849-ben a régi örmény templom és plebániaház összes irományaival együtt tűzláng martaléka lett; akkor ment veszendőbe azon iromány is, melyet a *Visitatio Canonica* jegyzőkönyvnek (*protocolum*) nevez s melyben az örmény plebánia keletkezése le van írva. Az aligha volt más, mint a plebánia naplója. U. is szokásban van a szerzeteseknél minden rendház ügyeiről naplót vezetni; ezen naplók nem ritkán becses történelmi adatokat rejtenek a multnak viszontagságaiból; történetíróink számtalanszor igen jó hasznát veszik azoknak. Ily napló lehetett azon protokollum, melynek följegyzését az idézett egyházlátogatási jegyzőkönyv örmény nyelvről latinra fordítva átvette s melyet fönebb magyar szövegben közöltem. Az 1849-iki katasztrófa egyéb iratokkal együtt ezt is elemésztette, csak a kereszteltek, elhaltak és eskettek anyakönyvei maradtak meg az örmény plebánia összes irataiból, ezekben azonban a plebánia keletkezéséről és az örmények idetelepedéséről szóval sincs említés téve. Ezen anyakönyvek ránk nézve csak annyiban bírnak érdekel, a mennyiben megtudjuk belőlök, hogy az örmény hitközség 1732-ben szerveződött Belgrádban, midőn a bécsi kormány az örményeket oda telepítette a kereskedelem fejlesztése céljából. Mint a telepítés történetének fonalán láttuk, a belgrádi erőd átadásának közeledtét látva az iparos és kereskedői elem, sietett idejében megmenteni életét és vagyonát, Ujvidékre menekült a szerb és német iparos és kereskedői osztály, velök jöttek az örmények is. Tehát az ujvidéki szerb lakosság részben, a németiség nagyobb részben, az örmény telep pedig egészben Belgrádból származott ide az 1739-iki veszedelem alkalmával. Az örmények papjok vezetése alatt jöttek, ki magával hozta a plebániái anyakönyveket, melyek 1732-től, a mint Belgrádban irattak, mai nap is épségben vannak.

Lelkészök – mint az 1831. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv említi – rendszeren a Mechitaristák kongregációjához tartozó szerzetes szokott lenni. Előbb a rendnek

velencei kolostorából volt kiküldve állandóan egy tag a plebánia vezetésére. Csupán 1762–65. volt világi pap a hitközség lelkésze; azután úgy mint előbb ismét a Mechitarista szerzet küldött lelkészt, kinek gondozására vannak bizva a Duna mentén egész Konstantinápolyig elszórtan élő őrmények. – Templomuk – mint fönnebb láttuk – 1746-ban épült, azonban 1849-ben leégett és sokáig hevert romjaiban, míg végre 1872-ben Trandaphil Mária bőkezű áldozatkészsége kiemelte az enyészetből. Megújítva ismét földél alá került, de hosszú ideig használatlanul állott belső díszítés nélkül. Míg végre 1891. év őszén a róm. katolikus hitközség a parokiális templom építése idejére átvette, fölszerelte és december 8-án megnyitotta az istentiszteletnek.

Már azon körülmény, hogy az őrmény hitközség önerejéből templomot és paplakot épített, sejteti velünk, hogy valaha többen lakhattak itt az őrmények mint ma. Ez ügyben azonban legtüzetesebb felvilágosítást adnak az egyházlátogatási jegyzőkönyvek, melyekből mind a hivek számát, mind a plebánia állapotát időről-időre pontosan megtudjuk. A kalocsai érseki levéltárban őrzött egyházlátogatási jegyzőkönyvek adatai szerint

1763. évben az őrmény plebánia	36	lelket számlált.	1
1767. " " " "	45	" "	2
1798. " " " "	102	" "	3
1806. " " " "	74	" "	4
1810. " " " "	75	" "	5
1813. " " " "	71	" "	5
1849. " " " "	30	" "	7

Mint ezen adatokból látható, a hitközség mindig csekély lélekszámmal bírt, de hivei mind módos kereskedők voltak. 1849-ben egyszerre megcsappant a létszám, midőn a fenyegető veszedelem elől több család más vidékre költözött. S így a mint a belgrádi veszedelem volt oka Újvidékre költözősöknél 1739-ben, úgy viszont az 1849. gyásznapok okozták részben itteni pusztulásukat. Azóta egyaránt fogynak, úgy hogy ma összesen csak 6-an vannak, különben ezek is németeknek vallják magokat. Minden esetre problémátikus színezetű jelenség, egy életrevaló fürge népnek számszerint való apadása. Ennek megfejtése azonban igen egyszerű, ha figyelembe vesszük az őrményeknél hazánkban mindenkor tapasztalható nemzetiségi beolvadást. Már a honfoglaláskor laktak hazánkban őrmények, kik idővel a magyarságba teljesen beolvadtak. Azok a régi őrmények nyom nélkül eltűntek, jobban mondva: magyarokká lettek. A manap Erdélyben lakó őrmények anyanyelve magyar, neveik jobbára magyarok, csak hagyományképpen él náluk még őrmény nemzetiségök öntudata. A beolvadás processzusa ma már annyira előrehaladott stádiumban van, hogy az erdélyi őrményeket mindenki született magyaroknak tartja. Így volt ez Újvidéken is, az itteni őrmények részint házasság, részint

1 Kalocsai érseki levéltár. Visitatio Canon. Eccl. Paroch. Neoplatensis Ritus Armenici. 1763.
 2 U. ott. Visit. Can. 1767.
 3 U. ott. Visit. Can. 1798.
 4 U. ott. 1806.
 5 U. ott. 1810.
 6 U. ott. 1813.
 7 U. ott. 1849.

együttlakás folytán észrevétlenül beolvadtak az itt élő nemzetiségekbe. Nem csoda; kereskedő nép, már foglalkozásánál fogva hajlandó a viszonyokhoz való alkalmazkodásra s így nagyon könnyen simult a nemzetiségi viszonyokhoz; e simulás és nagy alkalmazkodás vége lett a nemzetiségi beolvadás. Az asszimilációt nagyban elősegítette azon körülmény is, hogy az őrményeknek saját iskolájok nem volt; gyermekeik jobbra németül tanultak, lassankint saját anyanyelvöket is elfeledték s más nemzetiségét sajátították el. Így tűnt el az ujvidéki őrmény gyarmat észrevétlenül. Mindenesetre figyelemre méltó etnografiai jelenség: egy életrevaló nemzetiség gyarmatának eltűnése.

IV. Oroszok.

Katolikus vallásu, szláv nemzetiségű nép. Valaha Zemplén vármegyéből szakadtak ide s úgy ezek, mint felsőmagyarországi testvéreik *nyelve azonos a Dón-melléki kozákokéval*. De nemcsak nyelvök, típusuk és szokásaik is a dóni kozákokkal való rokonságra vall. Nyelvük kissé keverve van tót szavakkal: mi onnét ered, mivel Zemplén megyében az oroszok vegyest laknak a tótokkal. Szerbül minden ujvidéki orosz beszél, mit nyelvök rokonságának tulajdoníthatunk, a fiatalság magyarul is beszél. – Felső Magyarországból körülbelül 120 évvel ezelőtt telepedtek a Bácskába Keresztur és Kucura községekbe, honnét a szegényebbek Ujvidékre települtek, hol több kereset-forrásra akadtak. Így 1784-ben hitközséget alapítottak, melynek plebánosa Bubánovics Szilveszter volt. Kezdetben csak néhány család volt itt, napszámosok és fuvarosok voltak. Kevesen is voltak, szegények is voltak; a kormányhoz fordultak segítségért hogy templomot és plebániát építsen nekik. A m., kir. helytartótanács e folyamodásra 1785. márc. 7-én 5845. sz. a. k. leiratában felszólította az ujvidéki városi hatóságot, hogy ez ügyben véleményes jelentést adjon, illetőleg tudassa a kir. helytartótanácsal: mi módon volna a gör. kat. templom és plebánia felépíthető?¹ A városi hatóság erre kijelentette, hogy a szabadalomlevélben jelzett két (t. i. róm. kat. és gör. kel. szerb) egyház patronátusán túl egyéb egyházi terheket nem vállalhat el, mivel erre a szükséges alap hiányzik. Mire a helytartótanács ugyanazon évi jul. 4-én 17819. sz. a. utasítja a városi hatóságot, hogy Bubánovics Szilveszter plebánossal egyértelműleg állapítsa meg a forrásokat, melyekből a fönnjelzett építkezés eszközölhető volna; egyuttal egész tüzetes költségvetést szerezzen be a plebánia állapotáról, hiveinek lélekszámáról és foglalkozásáról adjon relációt.² Ezzel az ügy egyidőre elaludt; valószínűleg azért, mivel a plebánia mindössze néhány családból állott. A tulajdonképpeni telepedés 1802-ben történt, melyet előzőleg a kőrösi püspök a kir. helytartótanács utján sürgette a plebánia és templom építését s ez ügyben a helytartótanács újabb véleményadásra szólította fel a városi hatóságot.³ A tanács azon év jul. 7-én értekezett ez ügyben s jelezte, hogy Tumara Antal ujvidéki gör. kat. plebános már szemelt is ki e célra két telket, melyek megvételét a tanács is célszerűnek tartja,

¹ Ujvidéki városi levéltár. Városi t. jegyzőkönyv. 1785. évről. 60. levél.

² U. ott. 136. levél.

³ Ujvidéki városi levéltár. 1802. máj. 3. t. jegyzőkönyv. 800. sz.